

E.J. Groeskamp

De Rode spoorlijn

*Met de trein door Rusland, Mongolië,
China en Zuidoost-Azië*

Een onderzoek naar links en het socialisme

Foto voorzijde: de "Rossiya" op het station van Ilanskaya, Siberië
Foto achterzijde: de auteur in activistische hoogtijdagen

Alle foto's en kaarten van de auteur

Vormgeving binnenwerk: Peter Koch

Druk en omslagontwerp: René Bouman - Boekenplan, Maastricht

© 2015 by E.J. Groeskamp.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

De communisten versmaden het, hun opvattingen en oogmerken te ver-
helen. Zij verklaren openlijk dat hun doel slechts kan worden bereikt
door de gewelddadige omverwerping van iedere tot dusverre bestaande
maatschappelijke orde.

Marx/Engels

De revolutionaire dictatuur van het proletariaat is een door geweld ver-
overde en gehandhaafde macht, die het proletariaat uitoefent over de
bourgeoisie, een macht die door geen enkele wet gebonden is.

Lenin

We houden ons niet bezig met het pastoors- en vegetariërsgezwets over
de heiligheid van het menselijk leven.

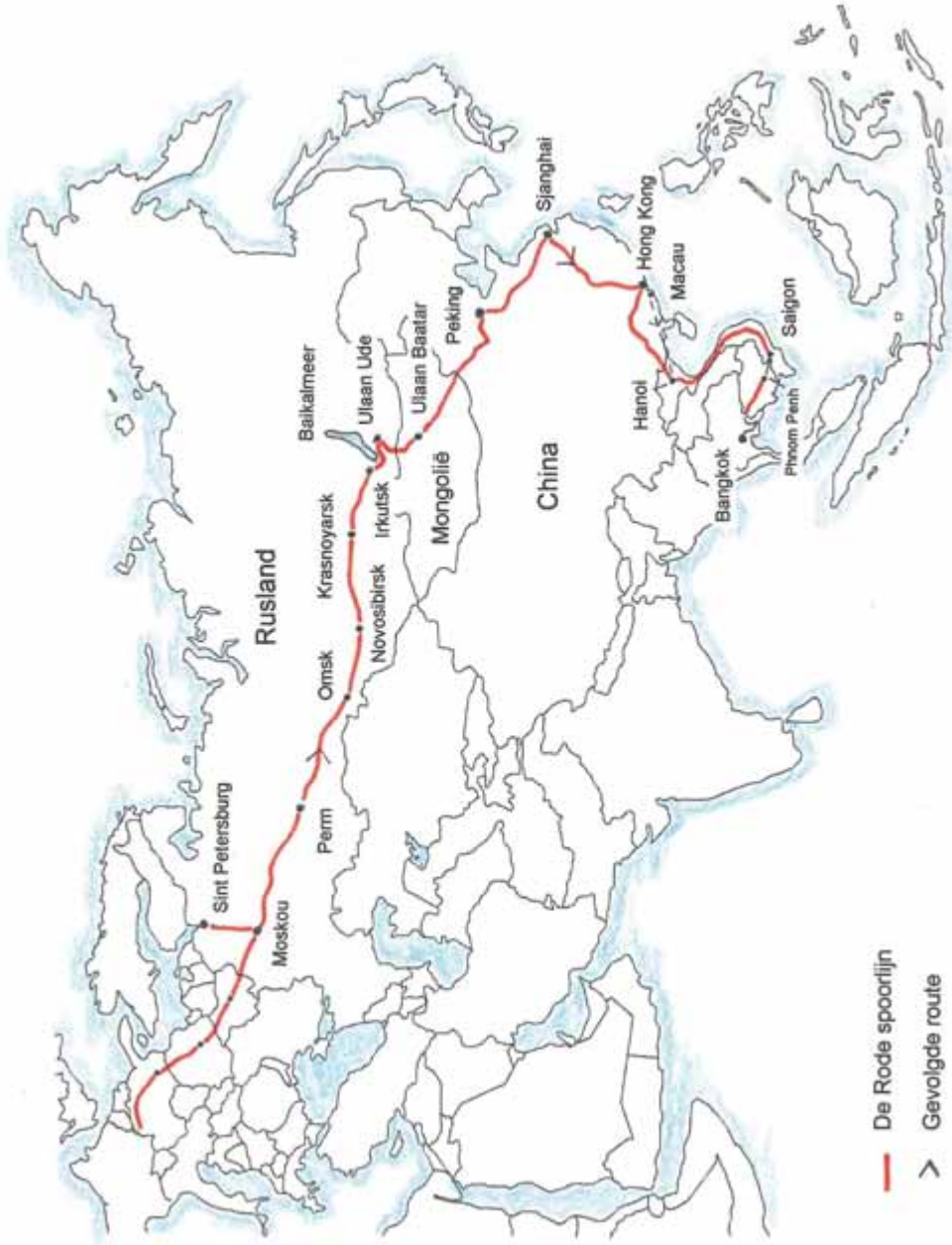
Trotsky

De dood van één mens is een tragedie; de dood van miljoenen slechts
een statistiek.

Stalin

Laten we hier eens over nadenken, hoeveel mensen er zouden sterven
als er een oorlog uitbreekt. Er zijn 2,7 miljard mensen op de aarde. Een
derde zou verloren kunnen gaan; of, als het een beetje meer is, misschien
de helft (...). Als we uitgaan van de extreme situatie, en de helft sterft en
de andere helft blijft leven, dan zou het imperialisme van de aarde zijn
weggevaagd en zou de hele wereld socialistisch worden.

Mao over een kernoorlog

Sint Petersburg

Moskou

Perm

Omsk

Novosibirsk

Irkutsk

Ulaan Ude

Ulaan Baatar

Peking

Sjanghai

Hong Kong

Macau

Hanoi

Bangkok

Phnom Penh

Salgon

Rusland

China

Mongolië

De Rode spoorlijn

> Gevolgde route

Inhoud

<i>Proloog: Trier, de geboorte van het socialisme</i>	9
1. Met de "Jan Kiepura" naar Moskou	26
2. De "Sapsan" naar Sint Petersburg	40
3. Terug met de "Sapsan" naar Moskou	61
4. Met de "Rossiya" naar Perm en de Goelag	83
5. De "Trans-Siberië Express" naar Irkutsk en het Baikalmeer	103
6. Met de "Trans-Mongolië Express" naar Ulaan Baatar	132
7. Verder met de "Trans-Mongolië Express" naar Peking	149
8. De hogesnelheidstrein naar Sjanghai	171
9. De nachttrein naar Hong Kong	189
10. Intermezzo in Macau	207
11. Naar Cat Ba en Hanoi	219
12. De trein naar Saigon	242
13. Met de bus naar Phnom Penh en de killing fields	254
14. De minibus naar Angkor	267
<i>Epiloog: Naar Thailand, de conclusies van een reis</i>	280
<i>Dankwoord</i>	299
<i>Geraadpleegde literatuur</i>	301
<i>Index</i>	309

Proloog

Trier, de geboorte van het socialisme

De stad is rustig wanneer ik door mooie straten met keurige, burgerlijke huizen naar het centrum loop. Zelfs de rand van dat centrum is karaktervol met rijk bewerkte gevels en een eenzaam azuurblauw geverfde woning. De klassieke entree via de Porta Nigra, die donkere, plumpe uitstraling van Romeinse macht en zelfvertrouwen, biedt meer leven met hordes toeristen die op deze stralende dag in het begin van augustus sprakeloos staren naar een relikwie van een verleden waarvan ze nauwelijks weet lijken te hebben. Pauzerend op een terras op de Hauptmarkt, omgeven door Renaissance- en vakwerkhuisen in zachte tinten, overstemt het gebeier van de Dom Sankt Peter het aarzelende ruisen van de barokke, laat 16^e eeuwse fontein. Het contrast valt me op tussen de rust en burgerlijkheid van Trier, de oudste stad van Duitsland, en de enorme maatschappelijke onrust en politieke omwentelingen die veroorzaakt werden door de leer van de man die hier bijna 200 jaar geleden werd geboren.

Het groene Moezelwater met haar wazige reflecties van met wijngaarden begroeide heuvels stroomt traag tussen de peilers van de Romeinse brug door. De westelijke rivieroever, tegenover de lager gelegen stad, laat op vele plaatsen bruinrode rotsen zien die overwoekerd lijken te worden door het opdringerige groen waartegen witte, rijzige huizen met grijze daken zich bescheiden aftekenen.

Gezien vanaf het groene terras van het hooggelegen Weisshaus strekt Trier zich uit van bijna Luxemburg aan de rechterzijde tot het landschap helemaal links waar stad en Moezel vervagen in de verte die naar Cochem en Koblenz voert. De grauwheden van een lichte motregen maakt plaats voor de aarzelende helderheid van een doorbrekende zon die kleur geeft

aan de gebouwen en kerktorens die zonet nog allemaal grijs waren. De bovenste verdieping van de Porta Nigra steekt net boven de bebouwing uit en valt op door zijn oude donkerheid.

De kabelbaan naast het Weissshaus is "ausser betrieb" en de smalle, gele cabine hangt werkloos in het kabelbaanstation, maar de kabels overspannen nog altijd de rivier en voeren naar een gesloten café-restaurant aan de stadszijde met een identiek kabelstation waarin een roodbruine cabine zich staat te vervelen. Het geruis van de stad wordt bijna overstemd door de vogelgeluiden uit het bos rondom het Weissshaus dat de rotsoever be kroont.

Tien kilometer stroomopwaarts lag Luxemburg en iets verder begon Frankrijk, het land waar in 1789, amper 30 jaar voor de geboorte van Trier's beroemdste inwoner, de grote revolutie plaatsvond die zo'n enorme invloed zou hebben op het vervolg van de wereldgeschiedenis. Deze Franse Revolutie, waarin de adel als politieke macht werd vervangen door de bourgeoisie (de middenklasse en hogere klasse van fabrikanten en handelslieden), leidde tot hoge verwachtingen in heel Europa. Immanuel Kant zag in het enthousiasme dat de revolutie wekte een teken van de goede aanleg van de mens. Dat enthousiasme verflauwde niet echt toen die revolutie uitliep op de terreur van de guillotine waarin eerst het koninklijk echtpaar en de adel en later ook de revolutionairen zelf onthoofd werden. "De revolutie vreet haar eigen kinderen op", klaagde de revolutionair Danton toen hij ter dood werd veroordeeld, maar dit klinkt hypocriet uit de mond van iemand die deze terreur zelf had opgezet. Ook nu wordt de Franse Revolutie, ondanks de excessen, als een in hoofdzaak positieve ontwikkeling beoordeeld.

Toch waren er tijdgenoten die de revolutie en haar consequenties bekritiseerden. Edmund Burke, de Britse grondlegger van het conservatisme, schreef al in 1790 zijn *"Reflections on the Revolution in France"* waarin hij de radicaliteit van de Franse revolutionairen bestreed. Burke was niet tegen verandering, maar vond dat die geleidelijk moest worden doorgevoerd. Mensen hadden volgens hem niet het recht hun erfgoed zomaar opzij te zetten, daarmee riskeerden zij een ruïne voor hun nageslacht. Dit nageslacht zou immers ook geen respect meer hebben voor de instellingen van de voorgaande generatie waardoor de continuïteit van de samenleving in het gedrang zou komen. "Geen enkele generatie zou meer bij de andere kunnen aanknopen. Mensen zouden er weinig beter aan toe zijn dan eendagsvliegen".

Burke benadrukte dat de staat niet alleen een associatie van de levenden is maar ook een associatie met de overledenen en de ongebornen. Door alle oude instellingen en gebruiken overboord te gooien wordt de

“opgespaarde redelijkheid van eeuwen” verkwist. Hij bekritiseert het beroep dat de Franse revolutionairen doen op de “rechten van de mens” omdat deze alle oude regels en wetten ondermijnen. “Opnieuw militair – bloedbaden, marteling, ophanging! Dat zijn uw rechten van de mens! (...) U verkondigt abstracte stellingen die wereldwijde consequenties met zich meebrengen en vervolgens probeert u de logica ervan met despotisme in te perken”.

Het weinige goede van de Franse Revolutie had volgens hem ook op een andere manier bereikt kunnen worden.

Burke idealiseerde het ancien régime en had weinig kennis van de situatie in Frankrijk, vond de politiek filosoof Alexis de Tocqueville die een paar decennia later zijn evaluatie gaf in *“L'Ancien régime et la révolution”*. Hij liet in dit werk zien dat de revolutie geen totaal nieuwe situatie creëerde, maar dat veel elementen zoals (relatieve) gelijkheid en vrijheid al daarvoor bestonden. Een bepalend onderdeel vormde de centralisatie van het bestuur die al door de Franse koningen was doorgevoerd en door de revolutionairen simpel werd overgenomen. Deze centralisatie had andere machtscentra uitgeschakeld en burgers machteloos tegenover het staatsapparaat gesteld. Doordat de revolutionairen deze bestuursstructuur intact lieten hebben zij, in plaats van de absolute macht neer te slaan, “zich er toe beperkt het hoofd der Vrijheid op een slaafs lichaam te plaatsen”. Gevolg was dat de vrijheid als eerste verdween.

Tocqueville bekritiseert ook de rol die schrijvers en denkers in de revolutie speelden. Zij hadden geen kennis van de praktijk en baseerden zich op louter theoretische beschouwingen en abstracties. Met een absoluut vertrouwen in de theorie moest de samenleving compleet nieuw opgebouwd worden. “(...) ik zie onmiddellijk dat hier sprake zal zijn van een van de grootste en gevaarlijkste revoluties die ooit ter wereld zijn voorgevallen”.

De Franse Revolutie, met de leuzen “vrijheid, gelijkheid en broederschap”, werd het beginpunt van zowel liberalisme als socialisme, waarbij de eerste de directe winnaar werd; overal in Europa kwam in de loop van de 19^e eeuw de bourgeoisie van grote en kleine kapitalisten aan de macht. De industrialisatie creëerde een grote arbeidersklasse en de slechte arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden werden een bron van onrust en conflict: de “sociale kwestie” was geboren.

Ik liep over de Kaiser Wilhelmbrug terug naar het centrum van de stad. Links lagen in de rivier kleine en grotere witgekleurde rondvaartboten die mooi afstaken tegen de groene rivieroever. Achter de dijk lagen de café's en restaurants van Zurlauben met van kleurige façades voorziene oude

huizen waarvan de terrassen deels overdekt waren door schaduwgevende wijnranken. Maar ik moest verder, naar de plek waar de grote inwoner van Trier was geboren.

Zijn familienaam kwam nog veel voor in de stad. Ik zag een Modehaus met die naam, een modern terracotta geplamuurd gebouw vlakbij de Romeinse basilica en een taxi droeg een reclame van een gelijknamige carrosseriebouwer. In het telefoonboek van Trier kwam die naam 64 keer voor. Het geboortehuis in de Brückenstrasse was een begin 18^e eeuws barok woonhuis met een witte façade en symmetrische raampartijen onder een zwaar, donker dak dat bijna loodrecht oprees boven het huis dat ineengedrukt leek te worden door dit gewicht. Op het trottoir voor het huis stond een hoge vlaggenmast met het vaandel van de Friedrich-Ebert-Stiftung die het gebouw sinds 1968 beheerde namens de SPD, de sociaal-democratische partij van Duitsland. In 1983 werd het gerenoveerde huis als museum geopend.

De inrichting en exposities waren ingrijpend gemoderniseerd sinds ik dit museum 10 jaar geleden had bezocht en de wat saaie, traditionele opstellingen hadden plaatsgemaakt voor verlichte tekstborden en interactieve objecten. Op een wand stond een uitspraak van voormalig SPD-leider Willy Brandt uit 1977: "Wir sind keine Leute, die vor ihrer eigenen Geschichte flüchten". Dat zou ik onthouden.

Op de eerste verdieping was de geboorteplek in een hoek van een kamer, onopvallend en niet aangeduid. Hier had het wiegje van de kleine Karl gestaan, geboren op 5 mei 1818. Een stel Chinezen in poloshirts en met recordertjes om de hals voor een audiotour (voor hen was dit huis een pelgrimsoord) lieten zich fotograferen bij zijn buste. Het gastenboek van het museum bevatte dan ook veel Chinese teksten. Iemand uit de voormalige DDR had hierin geschreven: "Danke, dass es vorüber ist!". Maar een ander had juist toegevoegd: "Danke für ihre Ideen!" De politieke strijd ging in het gastenboek gewoon door.

In verdiept liggende vitrines lagen zijn manuscripten in een priegelig, onleesbaar handschrift. De eerste pagina van het beroemde manifest uit 1848 was digitaal beschikbaar in meerdere talen, maar de tiptoetsbediening werkte niet en de Spaanse versie wilde maar niet verdwijnen: "Un espectro se cierne sobre Europa; el espectro del comunismo".

Het geboortehuis werd in tweeën gedeeld door een binnenhof met aan één zijde op de eerste verdieping een galerij met (kenmerkend) rode geraniums in bloembakken op de balustrade. Achter het huis was een circa 20 meter diepe symmetrisch aangelegde tuin met aan het einde een prieeltje waar ik even op een bank ging zitten. Een merel in het gebladerde gaf waarschuwingssignalen af.

Karl Marx was niet de eerste die de ideeën van socialisme en communisme vormgaf. Communisme is een oud idee van de mensheid over een ideale samenleving waarin alles gemeenschappelijk is. Vanaf het einde van de Middeleeuwen ontstond de opvatting dat zo'n samenleving in de nabije toekomst gerealiseerd kon worden. Thomas More schetste in zijn "*Utopia*" uit 1516 een denkbeeldige communistische samenleving waarin het privébezit opgeheven was. De Franse Revolutie zorgde voor radicaler ideeën toen bleek dat directe actie succes kon hebben. Daarna kwamen de "utopische socialisten", denkers als Saint-Simon, Fourier en Proudhon en de vooruitstrevende ondernemer Owen. Etienne Cabet gebruikte in 1840 als eerste de term "communisme". Marx en zijn vriend en medewerker Friedrich Engels kozen voor "communisme" in plaats van "socialisme" omdat dit laatste te utopisch en middenklasse was; communisme was een arbeidersklassebeweging.

De begrippen beginnen al over elkaar te buitelen: socialisme en communisme, en we kunnen er aan toevoegen marxisme en leninisme, politiek links en rechts, progressief en conservatief. Socialisme kan gezien worden als een verzamelterm voor een beweging die de klassenmaatschappij wil afschaffen, de positie van arbeiders wil verbeteren en hen aan de macht wil helpen in een samenleving waarin het bezit vooral collectief is. Daarbinnen vallen drie hoofdstromen te onderscheiden: anarchisme dat zich richt op de vrijheid van het individu en de staat direct wil afschaffen, communisme dat de staat eerst wil gebruiken om de doelen te bereiken waarna deze staat kan "afsterven" en dat geweld wil gebruiken (revolutie en een éenpartijdictatuur) om die doelen te realiseren en de sociaal-democratie (of democratisch socialisme) dat geleidelijk en langs democratische weg de ideale samenleving wil bereiken en de staat niet meer wil afschaffen maar in handen krijgen. Sociaal-democratie en communisme begonnen pas begin 20e eeuw uit elkaar te groeien en de breuk was definitief met de Oktoberrevolutie van 1917. Daarna gingen de sociaal-democraten zich meestal "socialisten" noemen. Om de verwarring te vergroten noemde geen enkel communistisch land de eigen maatschappij "communistisch", nee, zij werd "socialistisch" genoemd (Unie van *Socialistische* Sovjet Republieken). Socialisme was voor hen het beginstadium van de nieuwe samenleving die pas in zijn eindstadium communistisch genoemd kon worden. Marxisme was de leer van Marx waarop zowel communisme als sociaal-democratie zich beriepen. Met de aanvullingen en wijzigingen van Lenin werd het marxisme-leninisme de dominante ideologie van het communisme en in feite dus een synoniem voor communisme.

Links en rechts werd sinds de Franse Revolutie de voornaamste inde-

ling van politieke partijen en stromingen, toevallig ontstaan doordat de vooruitstrevende parlementsleden links van de voorzitter zaten en de behoudende rechts. In de 19^e en het grootste deel van de 20^e eeuw viel links samen met socialistisch (als verzamelterm). Progressief en conservatief zijn vagere termen die situatie-afhankelijk zijn. Progressieven willen de samenleving hervormen en conservatieven willen die samenleving juist in stand houden. Lange tijd vielen links en progressief samen, maar als links de macht krijgt wil het die situatie behouden en wordt dus conservatief. Ook als het niet formeel de macht heeft maar wel veel doelstellingen als sociale verworvenheden en de verzorgingsstaat bereikt heeft, wil het die behouden en wordt daarmee ook conservatief. Terwijl rechts die verzorgingsstaat wil hervormen en daarmee progressief wordt. Progressief is ook een ruimere term dan links. Liberalen zijn in wezen progressief, maar je kunt ze niet links noemen want ze willen de klassenmaatschappij en het kapitalisme in stand houden. Groenen zijn zeker progressief maar onderschrijven vaak de socialistische ideologie niet, al worden ze doorgaans wel tot links gerekend. De hoofdstroom van links is echter socialistisch en voor het gemak lijkt het 't handigst om die begrippen als synoniemen te gebruiken.

Met deze warboel van begrippen in mijn hoofd verliet ik het Karl Marx-Haus en liep naar de Hauptmarkt en door de Simeonstrasse. Hier, vlak bij de Porta Nigra, lag het woonhuis waar Marx zijn jeugd had doorgebracht. Want bijna anderhalf jaar na zijn geboorte verhuisde het gezin naar dit kleinere huis met een zalmkleurige façade maar met een dak dat qua vorm en kleur op dat van het vorige huis leek. Op de benedenverdieping was een winkelruimte waar een opticien had gezeten, maar tot mijn verbazing was het nu een Euroshop geworden ("Alles für 1 Euro"). Het was bepaald ironisch te noemen dat het woonhuis van de schrik van het kapitaal nu als een dumpzaak van de kapitalistische rommel was geëindigd. Hoog in de gevel was een gedenksteen bevestigd die nog herinnerde aan Marx' verblijf hier. Hij woonde er tot aan zijn eindexamen in 1835.

Marx' hoofdwerk werd "*Das Kapital*"; "meer beroemd dan gelezen", schreef Oost-Europadeskundige Archie Brown in zijn standaardwerk "*The Rise and Fall of Communism*". Ik was er ooit aan begonnen, maar was al in het begin blijven steken in de uiterst saaie en theoretische beschouwingen over het verschil tussen ruilwaarde en gebruikswaarde. Recentelijk had ik het (gedeeltelijk) dan toch gelezen. Onbegrijpelijk dat dit taaie en dikke boek (Marx gaf later zelf toe dat hij het extra dik had gemaakt louter om indruk te wekken) de bijbel van de socialistische beweging was geworden. Het had meer voor de hand gelegen als "*Het communistisch*

manifest", dat hij samen met Engels had geschreven, deze eer te beurt was gevallen. Dat manifest is beknopt, goed toegankelijk en opruiend ("Dat de heersende klassen sidderen voor een communistische revolutie! De proletariërs hebben daarbij niets te verliezen dan hun ketenen. Zij hebben een wereld te winnen. Proletariërs aller landen, verenigt u!"). Met dit boekje in de hand hadden arbeiders kunnen staan zwaaien, terwijl ze het ook nog hadden kunnen lezen. In "*Das Kapital*" waren ze vermoedelijk, net als ik destijds, niet verder gekomen dan hoofdstuk 1.

Marx' leer stelde dat geschiedenis de geschiedenis van de klassenstrijd is. Strijd tussen een heersende klasse en een onderworpen klasse. Een klasse die de productiemiddelen (geld, techniek) beheerst en een klasse die daarover niet beschikt en alleen zijn arbeidskracht kan aanbieden; dit noemt Marx de productieverhoudingen. De economie (onderbouw) bepaalt het hele leven en daarmee ook de bovenbouw van recht, godsdienst, onderwijs etc. Op een gegeven moment in de geschiedenis is de zich steeds ontwikkelende techniek niet meer in overeenstemming met de bestaande productieverhoudingen. "Dan breekt een tijdperk van sociale revolutie aan. Met de verandering van de economische basis wentelt zich de hele reusachtige bovenbouw langzamer of sneller om." Zo heeft de slavenmaatschappij van het oude Griekenland en Rome zich omgevormd tot de feodale samenleving van de Middeleeuwen die op haar beurt werd opgevolgd door de moderne, kapitalistische samenleving die zich met de Franse Revolutie formeel vestigde. Dit is een onontkoombaar en wetmatig verlopend proces.

De nieuwe heersende klasse van kapitalisten, de bourgeoisie, bezit hier de productiemiddelen terwijl zij een nieuwe klasse voortbrengt: die van de arbeiders of proletariërs die alleen hun arbeidskracht kunnen verkopen. Door industrialisatie, met zijn mechanisatie en arbeidsdeling, verliest de arbeid elke bekoring. De arbeider wordt slechts een aanhangsel van de machine. Daarnaast wordt hij uitgebuit door de kapitalist die hem zijn meerwaarde afhandig maakt. Bij dit begrip moest ik altijd denken aan het bliken speelgoed vrachtwagentje uit mijn jeugd. Op de witte laadruimte van het kleine voertuig was geschreven:

U HEBT RECHT OP MEER WAARDE

Met mijn broer en mijn vader moest ik lachen om deze cryptische re-claimslogan. Maar de spatiëring van de tekst was niet erg duidelijk: stond er "meer waarde" of "meerwaarde"? Later bedacht ik dat de mogelijk linkse ontwerper zijn kapitalistische baas een loer had gedraaid met deze opruiende tekst.

Marx heeft, zoals voor hem gebruikelijk, enorm veel tekst met berekeningen en formules nodig om uit te leggen wat meerwaarde is, maar in feite is het heel eenvoudig. Een arbeider kan bijvoorbeeld in 30 uur produceren wat hij als tegenprestatie in salaris terugontvangt om zichzelf en zijn gezin in leven te houden. Maar hij werkt 40 uur en deze 10 uur extra productie wordt hem niet uitbetaald maar door de kapitalist ontnomen; dit is de meerwaarde waardoor deze kapitalist steeds meer winst maakt en steeds meer kapitaal kan opbouwen.

De uitbuiting van het kapitalisme roept onder de arbeidersklasse verzet op. Deze gaat zich organiseren in vakbonden en een politieke partij. Dit leidt op termijn onvermijdelijk tot een revolutie waarbij de arbeidersklasse de macht krijgt. Omdat zij de meerderheid vormt in de samenleving zal de nieuwe heersende klasse niet langer een minderheid maar juist een meerderheid zijn. Deze nieuwe heersende klasse zal ook de productiemiddelen socialiseren en in handen brengen van de staat (die door het proletariaat beheerst wordt). Door het opheffen van de klassentegenstellingen die hiermee gepaard gaan worden ook alle klassen opgeheven, inclusief die van de arbeiders, en ontstaat een klassenloze maatschappij. In deze ideale samenleving waarin iedereen zich vrij kan ontplooiën zal uiteindelijk ook de staat als onderdrukkend instituut kunnen "afsterven".

Marx presenteerde zijn leer als "wetenschappelijk socialisme" waarmee hij zich afzette tegen het door hem geminachte utopische socialisme. Met die pretentie hebben critici later overtuigend afgerekend. Het begint er al mee dat Marx zijn ideeën nooit uitgebreid en systematisch heeft uitgewerkt. Hij heeft duizenden pagina's aan het functioneren van de kapitalistische economie gewijd maar slechts twee (uit 1859) aan zijn socialistisch alternatief. Verder zijn er alleen wat fragmenten. De noodzaak van een centrale planeconomie, één van de opvallendste kenmerken van communistische samenlevingen, stipt hij aan in één zin. Belangrijke begrippen als "klasse" worden door hem onduidelijk gedefinieerd.

In de dertiger jaren van de vorige eeuw werd door de Franse filosoof Simone Weil het wetenschappelijk karakter van het marxisme al weersproken. Het bewijs dat productiekrachten automatisch toenemen is nooit geleverd. In sommige samenlevingen (zoals bij de Papoea's) kan de techniek eeuwen of zelfs duizenden jaren stil staan. Ook is het niet zo dat bij een conflict tussen productieverhoudingen en productiekrachten de laatsten altijd doorslaggevend zijn. Niemand heeft ooit de macht gegrepen om de productie op te voeren. Zij wijst ook op het grote manco dat oorlog als stuwende kracht in de geschiedenis over het hoofd is gezien. Marx was een kind van de 19^e eeuw en omdat die eeuw nauwelijks oorlog

kende heeft hij er geen aandacht aan besteed. De obsessie van die eeuw met productie heeft hij wel overgenomen. Het "wetenschappelijk socialisme" noemt zij daarom een fictie, zelfs een leugen. Marxisten maakten misbruik van het ontzag dat de wetenschap genoot en gebruikten dure woorden als "dialectiek" om indruk te maken.

Karel van het Reve voegt er in zijn heerlijk heldere en ironische *"Het geloof der kameraden"* nog aan toe dat echte wetenschap uit gaat van scepsis en twijfel, eigenschappen die het marxisme mist omdat het volledig gebouwd is op zekerheid en geloof. Ook signaleert Van het Reve ont-snappingsclausules die tegengestelde uitkomsten tot onderdeel van de leer maken. "Zo'n stukje theorie luidt dan als volgt: verschijnsel A leidt noodzakelijkerwijze tot verschijnsel B. Dat is een onwrikbare wet die wij ontdekt hebben en die de burgerlijke geleerden tot dusverre onbekend is gebleven. PS: soms leidt A niet tot B. Dit is ook een wet die wij ontdekt hebben! Zo is er geen enkele proef op de som denkbaar, die de theorie zou kunnen weerleggen." Kort gezegd: de marxistische theorie is niet falsifieerbaar, terwijl falsifieerbaarheid juist een kenmerk van echte wetenschappelijke theorieën is.

Ernstiger omissies, gezien de gevolgen die het had, in de leer van Marx waren het volledig ontbreken van beschouwingen over de problemen van de politiek en de noodzaak van wettelijke instituties als parlementen en een onafhankelijke rechterlijke macht na de revolutie. "Die dingen zouden zich blijkbaar zelf wel regelen," merkt Brown op. Ook had Marx geen enkel oog voor het belang van individuele mensenrechten. De Poolse filosoof Leszek Kolakowski schrijft in zijn grote werk *"Geschiedenis van het marxisme"* dat de messiaanse leer van Marx geen rekening houdt met de beperkingen van de natuurlijke omstandigheden. Er is geen aandacht voor geografische factoren, sekseverschillen, erfelijke ongelijkheid en de invloed daarvan op de sociale ontwikkeling. Marx gelooft niet in de eindigheid en beperktheid van de mens. "Het marxisme verschaft een blind vertrouwen in een prachtige wereld van totale bevrediging, die om de hoek op de mensheid staat te wachten". Met het oog op de verschrikkelijke gevolgen van deze leer merkt Kolakowski op dat Nietzsche niet persoonlijk verantwoordelijk was voor de nazimisdaden, maar het gebruik van zijn teksten door de nazi's is geen onbetekenend toeval en wekt bezorgdheid. En de apostel Paulus was niet verantwoordelijk voor de misdaden van de Kerk en de Inquisitie, maar zijn woorden kunnen wel wat bevatten dat steun bood bij die misdaden. Hetzelfde gaat op voor Marx en zijn invloed. De veelgehoorde tegenwerping dat "Marx dát niet bedoeld heeft" is niet relevant omdat de intenties van Marx niet van belang zijn voor de beoordeling van de ontwikkeling van zijn doctrine.

Ik kom uit een arbeidersgezin. Mijn vader heeft zijn hele leven als arbeider bij onze eigen multinational Philips gewerkt. Zelf afkomstig uit een caféfamilie had hij de pech dat de Tweede Wereldoorlog zijn opleiding in het honderd gooide; halverwege die oorlog werden de middelbare scholen gesloten. Kort na de bevrijding moest hij als dienstplichtig soldaat naar Indië om mee te vechten in onze laatste koloniale oorlog. Toen hij na drie jaar terugkeerde was hij bijna 25 en had geen opleiding. Philips had net een vestiging in mijn geboortestad geopend en daar kon hij als ongeschoolde arbeider aan de slag. In de praktijk haalde hij allerlei vakdiploma's en hij heeft nog een poosje in de avonduren gestudeerd voor leraar technische school. Mijn nachtelijk geschreeuw als baby hield hem uit de slaap waardoor deze studie misliep. Later wist hij op te klimmen tot een middenkaderfunctie en aan het einde van zijn loopbaan gaf hij leiding aan 10 of 15 arbeiders.

Mijn moeder kwam uit een cultureel arbeidersgezin. Haar vader was afkomstig uit een Duits-Nederlands mijnwerkersgezin uit het Roergebied dat later naar Nederland verhuisde. Mijn opa was artistiek veelzijdig begaafd. Hij tekende en schilderde, maakte houten en bronzen beelden en bespeelde diverse muziekinstrumenten waaronder piano en viool. Mensen die er kijk op hadden en hem in zijn jeugd zagen tekenen zeiden: "Die jongen moet naar de kunstacademie!" Anderen die hem muziek hoorden spelen zeiden: "Die jongen moet naar het conservatorium!" Maar zo'n studie was voor een arbeidersgezin onbetaalbaar; alleen kinderen van rijke ouders konden in die tijd studeren. Mijn opa kwam daarom ook als arbeider in fabrieken terecht. Ik herinner me nog het bezoek dat ik als kind met mijn oma aan hem bracht in het kleine fabriekje waar hij toen werkte. Het leek niet meer dan een loods waarvan de grote deuren aan de straatkant openstonden. Mijn opa werkte in zijn blauwe overal aan een machine direct vooraan en had daardoor nog goed licht maar de mannen achter hem verdwenen, naarmate ze verder van de deuren afstonden, geleidelijk in het donker van de hal. Met het duister en het machinale kabaal leek het een voorportaal van de hel. Later hoorde ik dat het kantoorpersoneel van het fabriekje koffiepauze kreeg, de arbeiders moesten doorwerken.

Zoals alle arbeiderskinderen wist ik eigenlijk niet wat mijn vader voor zijn werk deed. "De fabriek" was een onbekende en vooral ook onheilspellende plaats waarvan je maar één ding wist: je moest er absoluut niet terecht komen. De middelbare schooltijd vond ik een afschuwelijke periode en meer dan eens heb ik op het punt gestaan er mee te kappen. Als mijn moeder me dan zo hoorde praten zei ze: "Je wilt stoppen met school? Goed, dan trek je morgen maar een overal aan en ga je met je